Kırım Tatarları'nda Mahalle Kültürü

Nuri Kavak*

Özet: Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri üzerinde yaptığımız araştırmalar sonucunda, mahalle olma ve mahallede beraber yaşama üzerine çok sayıda kıymetli örnekler ihtiva eden belgeler tespit edilmiştir. Bu belgelerden hareketle, mahallenin, ortak değerler üretirken, bir taraftan bütünleştiren, diğer taraftan da sağladığı oto-kontrol ile insanları yalnızlaştırmayan bir toplumsal yapıyı inşa ettiği görülmüştür. Öte yandan Kırım Tatar toplumu içinde, etnik, dini, idari ve mali külfet ve görevlerin paylaşımı ve karşılanması amacıyla ortaya çıkan kurumsallaşma kimliği tüm teferruatıyla birlikte çalışmamızda yer almıştır. Ayrıca sicilleri temel kaynak alarak, bire bir, birey ile toplum arasındaki ilişkiler bütün sadeliğiyle gözler önüne serilerek, mahalle olmaktan doğan münasebetler meydana çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Kırım Hanlığı, Mahalle, Kırım Tatarları, Şer'iyye Sicilleri.

Giriş

Mahalle, konaklanan bir yer anlamında iken zamanla şehrin bir semti veya bölümü haline gelmiştir (Kramers 1997: 144 ve Ergenç 1984: 69-78). Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, Kırım şehirlerinde de mahalle, temel yönetim birimi olarak kabul görmüştür (Yel 2003: 325). Kırım Hanlığı'nda şehirler, merkezden taşraya doğru yapılandırılarak; mahalle, kaza, nahiye ve köy olarak sırasıyla bölümlenmiştir. Bir yerleşim birimi olan mahalleler; kültürel, etnik ve dinsel biçimlendirmeye uygun oluşur ve daha sonra da gelişim gösterir idi. Yani mahalle aynı dinden olan, birbirini tanıyan hatta birbiri üzerinde hak ve ödevleri olan, birbirine kefil olabilecek ailelerden meydana gelirdi. Aile ile birey arasındaki sosyal bağ ne ise, aile ile mahalle arasındaki bağ da aynı özelliği taşımakta idi (Ortaylı 1996: 21). Bu cümleden olarak Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri üzerinde yapılan (araştırma ve) incelemeler sonucunda, mahalle boyutu ile ele alınan ortak kültürün, iktisadi, idari, dini ve sosyal yönlerinin ortaya konulması çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

* Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / ESKİŞEHİR
nkavak@ogu.edu.tr

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Kırım Tatarları'nda Mahalleli Olmanın Sorumlulukları

Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri üzerine yaptığımız araştırmalar neticesinde, nüfus ve nüfus yapısına dair bir çok incelenmeye değer örnek ve veriler elde edilmiştir (Turan 2003: 1-2 ve 7, Yılmaz 2008: 238-239).[1] Kırım Hanlığı'nın içtimai yapısı, stratejik konumu ve sınır bölgesinde olmasından kaynaklanan savaş ve göçler nedeniyle sürekli değişimler göstermiştir. Bu dinamik yapı oluşurken ortaya çıkan sonuçlar şehirlere, mahallelere hatta ülkede yaşayan bütün insanlara olumlu veya olumsuz, kısmen veyahut tamamen aynı oranda yansımıştır. Nitekim siciller vasıtasıyla meydana gelen manzaranın seyri ve sonuçları net bir şekilde gözlemlenerek, tespit ettiğimiz veriler ışığında, Kırım Tatarları'nın sosyo-kültürel yaşamına bir mahalle kesiti çerçevesiyle, şer'iyye sicillerine dayalı olarak ışık tutmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölgeyi aksettirecek, sosyo-kültürel yapıyı birinci elden ortaya çıkaracak pek fazla bir çalışma olmadığından dolayı araştırmamızın büyük bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağını umut ediyoruz.

Siciller üzerindeki araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz tereke dökümlerini tahlil ettiğimizde; toplumsal bir tabakalaşmanın veya statü farklılıklarının yansıdığı geçirimsiz bir mahalle yapısı görülmemiştir. Osmanlı mahalle kültüründe olduğu üzere, Kırım topraklarında da; zengin-fakir, tüccar-çiftçi, yönetici-yönetilen veya din adamı ile sıradan bir insanın aynı mahallede bir arada yaşadıkları gözlemlenmiştir (Ortaylı 1992: 459). Bu yapıyı ortaya koyabilecek daha net bilgileri elde etmemiz için, mahallelerin ilk kuruluş bilgilerine ulaşmamız gerekmektedir. Ama maalesef hiçbir yerleşim yerinde, mahallelerin ilk kuruluş ve gelişim süreçlerini ortaya koymak mümkün olamamıştır. Buna rağmen mahalle, ulaştığı nokta itibariyle farklılıklardan doğan sosyal ilişkileri uyum içinde tutarak, az sorunlu bir yerleşim birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde, kanuni kabul gören kabile aristokrasisi veya başka bir türlü ortaya çıkmış aristokrat bir zümre bulunmaz iken, Kırım Hanlığı, yarı feodal bir yapı görüntüsü veren bir seçkinler zümresini meşru kabul etmiştir. Sayıları nadiren değişmekle birlikte soylu Karaçi Beyleri ile hanlık beratı ile muafiyetlere ulaşan *mirzalar* bu gruba verebileceğimiz en iyi örnekleri oluşturmaktadır.[2] Bilhassa kabilelerin nüfuz bölgeleri birbirlerinden ayrılmış durumda idi. Birey hangi kabilenin ferdi olarak dünyaya gelmiş ise, o kabilenin rolünü veya sıfat olarak ismini doğar doğmaz kazanır ve o rolü oynar idi. Bu nedenle ortaya çıkan yapı ile kimlik, önemli bir farklılaştırıcı unsur olarak önümüze çıkmaktadır.

Öte yandan mahalle, çoğu zaman kendi ismi ile beraber anılan bir camiye sahip olmuştur. Bu caminin imamı ise mahallenin sorumlusu olarak kabul edilmiş ve kadının temsilcisi olarak mahallede yaşayan insanların kaydını tutmuş, verginin tevzi' ve tahsilatını yerine getirmiştir. Eğer mahalle bir gayr-i müslim mahallesi ise, bu işleri ruhani reis ünvanını her kim taşıyor ise o kim-

se tarafından gerçekleştirilirdi.[3] Örneğin bir ferman ile 1145/1733 yılının Ramazan ayında, Bahçesaraylı Hacı Yusuf Zâde Mehmed Efendi'nin İran seferi nedeniyle Karasu'dan topladığı akçenin listesi verilmiştir. Bu listeye göre yekun 16 mahalleden 1800 guruş toplanmıştır. Ancak bazı mahallelere ait miktar yazılı değil iken, örneğin Tarhanlar mahallesine 460 guruş gibi büyük bir rakam yazılmıştır (Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 57-5b-2). Bu miktarlardaki farklılıkların mahalleler arasında nasıl bir soruna yol açtığı sicillere yansımamıştır. Ama Müslim veyahut gayr-i müslim bütün mahalleler bu listede sıralanmıştır. Dolayısıyla mahalleli olmak mahallenin hissesine düşen maddi yükümlülüğe ortak olmak demektir. Hanlık ise toplamak istediği vergileri mahalle mahalle hesap ederek, mahallenin imamından veyahut da cemaat başından talep etmektedir. İmam veya cemaatbaşı üzerlerine düşen miktarı mahallede yaşayan her hane ya da ferd başına muhasebesini yaparak toplamaktadır. Eğer veremeyecek derecede yoksul olanlar var ise, oluşturulan mahalle vakfından temin edilirdi.[4] Burada önemli olan herkesin malî olarak devletin isteklerine ortak olduğu kadar, yoksul ve düşkünlere yardım edebilecek bir mekanizmanın geliştirilmiş olmasıdır. Mamafih oluşturulan mahalle vakıfları sayesinde, cami, mescid, medrese ve mektep inşası veyahut hizmet verebilmesi için gereken her türlü masraf karşılanmaktadır. Yani imam, müezzin gibi görevlilerin maaşları ile her türlü bayındırlık işleri, aydınlatma, bakım ve onarım gibi ihtiyaçlar vakıf parasıyla ödenmektedir.[5] Mahalle vakıflarının geliri ise, mahallede oturan her hanenin gücü nispetinde sağladıkları maddi katkılardan oluşmaktadır. Maddiyat istemeyen, örneğin sokaklardaki pis suları tahliye eden tıkanmış bir gerzin tamiri, temizlik veya güvenlik gibi hizmetler ise ortaklaşa yerine getirilir idi (Ortaylı 1996: 26, 28).

Diğer taraftan Kırım coğrafyasındaki mahallelerin oluşumunda din, etnik köken ve geldikleri yerin etkili olduğundan söz edilmiştir. Ezcümle Kırım Hanlığı bir İslâm Devleti olmasından dolayı, dinî farklılıkların mahallelere de yansıdığı görülmektedir. Bir gayr-i müslimin, Müslüman mahallesinde oturması birçok çelişkili sicil kaydına rağmen istenilmezdi. Yani her dinin kendi mensupları bir araya gelerek aynı mahallede ikamet etmeleri tercih edilir ve gerçekte de kabul görür idi. Nitekim bu uygulamayı doğrulayan bir belge, Karasu kazasındaki mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Bu mahkeme kaydına göre Müslüman bir kimse, Müslümanların yaşadığı mahalleden bir ev alan gayr-i müslimi mahkemeye gelerek şikayet etmiştir. Mahkeme bu durum üzerine, satan şahsın gayr-i müslimden aldığı parayı iade etmesini ve sadece Müslim bir kimseye satması gerektiğine karar vererek davayı sonuçlandırmıştır (Karasu Şer'iyye Sicili, 25-60b-638). Bu davadaki uygulamanın aksine olan, yani hem Müslim hem de gayr-i müslimlerin bir arada yaşadığını doğrulayan belgelerin elimizde olması, bize şikayet edilmediği takdirde durumun kabullenildiğini veyahut da sorun olarak gündeme getirilmediği fikrini vermektedir. Ancak gayr-i müslimlerle ilgili sırf onlar için kurul-

muş mahalle örnekleri de bulunmaktadır.[6] Diğer yandan etnik kökenin dikkate alındığına dair örnek mahalleler olarak, Kıbti, Acem (Fars), Çingene ve Rus mahalleleri sicillerde görülmektedir.[7] Bu mahallelerin tamamen aynı insanlardan oluştuğunu iddia etmekten ziyade ağırlıklı olarak anılan mahalle ismi ile özdeşleşen etnik kökenden gelen insanların bu mahalleleri oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca aynı yerden göç eden insanların çoğunluğunu oluşturduğu mahalle örneği konusuna ise, Çorum mahallesi misal olarak gösterilebilir (Karasu Şer'iyye Sicili, 33-82b-749). Sadece Kırım'ın Karasu kazasına ait incelediğimiz 1683-1744 tarihleri arasındaki dört sicilde, Osmanlı Devleti'nin bir çok yerinden, genellikle Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinden gelerek yerleşenlerin tahmin edilenden daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim bunlar arasında Trabzon'dan[8] başlayıp; Sinop, Erzurum, Konya, Tosya, Edirne, Ayıntab, Bolu, Amasya, Giresun, Kastamonu, Diyarbakır, Safranboru, İzmit, Tokat ve Çorum gibi yerleşim yerlerinin adları ile Anadolu dışında bulunan Girne (Karasu Şer'iyye Sicili, 65-11a-51) ve Tırnova da[9] sicillerde yer almıştır.

Aynı mahallede yaşayanların birbirlerine karşı yukarıda bahsettiğimiz maddi sorumlulukları olduğu gibi, mensubu oldukları mahalle içinde meydana gelen her türlü rahatsız edici davranışlara karşı da kayıtsız kalmayarak müdahale etmeleri gerekmektedir. Mahallenin herhangi bir ferdi yanlış bir tutum sergilediği zaman, diğer mahalle sakinleri tarafından uyarılması veyahut adli mercinin önüne çıkarılması bir komşuluk görevidir. Nitekim sicillerden hareketle, zina halinde iken mahalle sakinleri tarafından yakalanan bir kadın ile erkek hemen mahkemeye götürülmüştür.[10] Yine karı-koca arasındaki şiddete karşı herhangi bir tarafın isteği üzerine müdahil olunduğu belgelere yansımıştır[11]. Sorunların veya örnek teşkil edebilecek hareketlerin karşısında beni ilgilendirmez ya da zabıta güçlerinin işi mantığıyla vurdum duymaz davranmak yerine, anında engel olunduğu görülmektedir. Mahallenin huzuru ve güvenliği açısından sorumluluk bilincinin herkes tarafından benimsenmesi, sağlıklı bir beraber yaşama imkanını oluşturmuştur. Kısacası oto-kontrolün mahalle bazında sağlıklı bir şekilde kurulduğunu gösteren bir çok sicil kaydı mahkeme hükümleri arasında bulunmaktadır.

Ayrıca beraber yaşamanın ortaya çıkardığı bir takım hak ve ödevlere ilave olarak, her ferdin birbirine karşı sıkı sıkıya bağlı olması bütün mahalleliden beklenen bir davranıştır. Beraberliğin gelişmesi bir çok toplumsal anane ve sosyal normlarla desteklenirken, diğer yandan da her kim olursa olsun bir başkasına zarar vermemesi en temel dikkat edilmesi gereken bir husustur. Mahalle sakinlerinin birbirlerinin canına, malına ve namusuna gelebilecek her türlü olumsuz davranıştan sakınması her bir mahalle mensubundan beklenen bir sorumluluktur. Mamafih bütün bu anlatılanları doğrulayacak elimizdeki kayıtlara aktarılmış bir çok veri bulunmaktadır. Örneğin, bir sokaktaki gerzin tıkanması sonrası olu-

şan pis su akıntısının oluşturduğu sorun, komşuların birbirlerinden şikayetçi olmasına neden olmuştur. Sokağın ortak olduğunu düşünen mahkeme ise, her iki komşunun ortaklaşa bu sorunu çözmesi gerektiğine karar vermiştir (Karasu Şer'iyye Sicili, 25-36b-371). Ezcümle basit bir örnek gibi görünmekle birlikte, sokağın veya pis su akıntısının yarattığı sorunun el birliği ile çözülmesi ifade edilmiş ve sokağın pis olmasının bile çözümsüz bırakılmadığını gösteren kıymetli bir belge olarak karşımıza çıkmıştır. Yine bir ocak yapan komşunun diğer komşusuna zarar vermesi üzerine mahkemeye yansıyan bir dava konusu ilgimizi çekmiştir. İlk olarak cemaat adamları ile mahkeme görevlisi olan muhzır, olayı yerinde incelemek üzere keşfe gitmiştir. Keşif sonrası ocağın komşusuna zarar verdiği ve kaldırılması gerektiği hususunda mutabık kalınmış ve mahkemede kararını bu doğrultuda vermiştir. Kısacası davadaki karar verme sürecinin işleyiş metodu ile olayın niteliği davayı bizim açımızdan önemli kılmıştır (Karasu Şer'iyye Sicili, 25-44a-444). Öte taraftan mahallede yaşayanların birbirine zarar veren, rahatsız eden tutum ve davranışlar sergilememesine dair başka misaller de vardır. Örneğin mahkemeye gelen bir kimse, komşusunun avlusuna bakan evinin duvarını yıkarak pencere açmasından huzursuz olduğunu bildirmiştir. Hatta davacı, pencereden dolayı bütün aile bireylerinin avlusunda rahat gezemediklerini ifade etmiştir. Bu başvuru üzerine mahkeme, yaptırdığı keşif gezisi sonrası pencerenin kapatılmasına karar vermiştir (Karasu Şer'iyye Sicili, 25-21b-226). Ayrıca başka bir örnekte ise, komşusunun inşa ettiği ahır nedeniyle penceresinin kapandığından şikayetçi olan bir şahıs mahkemeye başvurmuştur. Dava mahalli yerinde incelendikten sonra, ahırın pencereyi kapattığı sonucuna varılarak, mahkeme tarafından ahırın derhal yıkılmasına karar verilmiştir (Karasu Şer'iyye Sicili, 25-13a-130). İşleyen hukuk ve kabul gören anlayış, komşuluk ilişkilerini düzenleme açısından anlaşmazlıkların çözümüne dair güzel örneklerdir. Sağlıklı bir toplumsal yapının oluşması, sorunların az ya da çözülebilir olmasına bağlıdır. Lakin bu tür dengeleri sürekli bir arada yaşamak zorunda olan insanlar arasında kurabilmek, ardından da problemsiz beraberliğin götürülmesini temin edebilmek önemli bir noktadır. Bahsettiğimiz üzere komşuluk önemli bir müessese olup, komşuluk ilişkisi olanların karşılıklı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi ile devam edebilmektedir. Gerek toplumsal değerler gerekse de İslâm'ın komşuluk hakkı üzerine koyduğu kurallar, ilişkilerin niteliğini belirleyen öğelerdir. Mamafih Kırım Tatarları, bütün bu değerleri hem yaşama geçirme konusunda, hem de adli sonuçlara riayet etme noktasında hassas davranan bir toplum olduğunu ortaya koymuştur.

Diğer yandan Hanlık tarafından gönderilen yarlıklar da, bir yerleşim yerinde ölen ancak mirasçısı bulunmayan kişilerle, ticari veya başka amaçlarla bir başka ülke veya şehirden gelip de ölenlerin mallarının beytülmala devri üzerinde önemle durulmuştur. Örneğin bir yarlık kaydında, Selamet Geray Han, varisleri belli olmayan ölülerin malları için hanlık defterdarının yetkili olduğunu bildirmiş-

tir (Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 64-52b-3). Mahallede bu gibi durumla karşılaşan sakinler derhal kimsesizleri kadıya haber verir iken, mahallede yaşayıp da başka bir yerde ölen yakınlarının malları içinde kadıya hatta hana bile şikayet ettikleri görülmektedir. Bilhassa *Hac* görevini icra etmek için giderken yolda veyahut kutsal topraklarda ölenlerin yakınları kendilerine verilmesi gereken malların iadesi için şikayetçi olduklarını gösteren kayıtlar sicillere yansımıştır. Nitekim Kırım Hanı'nın müracaatı sonucu Osmanlı Padişahı, Şam Beylerbeyi'ne gönderdiği fermanda, ölen kişilerin vârisleri tarafından alınmak üzere malların zaptedilmesini emretmiştir (Gözleve Şer'iyye Sicili, 1-42b-1). Her iki yarlık ve ferman sayesinde mahallede yaşayan insanların, birbirlerinin mallarına karşı fırsatçılık yapmayarak, herkesin hakkına sahip çıkmasına yardımcı olmaları önemli bir toplumsal görevdir. Yine sahip oldukları meşru haklar çerçevesinde, yakınlarına ait olup ta kendilerine intikal etmesi gereken mirasa sahip çıkılması toplumsal özgüvenin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Yine mahalleli olmaktan ötürü paylaşılan sorumluluğa örnek olması hasebiyle sicillere kaydedilen birçok dava bulunmaktadır. Bunlardan Sadık Efendi mahallesindeki bir kuyuya düşerek ölen bir kız çocuğu üzerine açılan dava ilgi çekicidir. Nitekim mahallede yaşayan bir kızın ölümü üzerine, adeta bir kamu davası anlayışıyla şikayetçi olmayan anne ve babaya rağmen muhakeme icra olunmuştur. Mahkeme oluşturduğu keşif heyeti ile olayı yerinde incelemiştir. Ardından da anne ile babaya mahalle adamlarından ve kuyu sahibinden şikayetçi olup-olmadığı sorulmuştur. Ölen kızın anne ve babası "Allah'ın emri yapılacak bir şey yoktur" diyerek kimsenin olayla alakasının olmadığını belirterek davacı olmamışlardır (Karasu Şer'iyye Sicili, 25-117a-1179). Ama mahkeme, Sadık Efendi mahallesi sakinlerini mesul olabilecekler arasına koymakla, farklı bir yaklaşım ortaya çıkarmıştır. Yani mahallede yaşayan herkes kendi mahallesindeki yaşayanların iyi gününde olduğu kadar, kötü gününde de yanında olmak zorundadır (Ergenç 2006: 170). Ayrıca mahallede olan cinayet veya ölüm gibi durumlarda, mahkemeye durumu iletmek her mahalle sakininin vazifesidir (Karasu Şer'iyye Sicili, 47-78a-573). Öte taraftan sicillere konu olan Müslim-Müslim, Müslim-zımmi veyahut zımmi-zımmi arasında cereyan eden, darb, öldürme, yaralama, hırsızlık ve aldatma gibi suçlara ait dava konuları da olmuştur. Mahalle yaşamı içinde bu tür olayların önüne geçilmesi amacıyla, mahalle adamları veya cemaat adamları denilen sözü dinlenen bir kesim büyük rol oynamakta idi. Ayrıca yargılamanın kısa sürede sonuçlanması ile cezanın net bir şekilde diyet ve kısas olarak yapanın yanına kâr bırakılmadan süratle icra edilmesi, bu tür hatalardan insanların dönmesi için caydırıcı bir rol oynamıştır (Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 44-94a-1).

Mahallelerde yaşayan insanların arasında hiçbir hakkı bulunmayan köleler de belli bir kesimi oluşturmakta idi (Turan Kış 2009: 243). Kırım Tatarları arasında köleler ile ilgili sicillere yansımış toplu başkaldırma niteliğinde bir olaya rastlanılmamıştır. İsyanın olmaması kölelerin hayatlarından memnun olduğu manasına gelmez. Ama kölecilik yaygın olduğu gibi, sicillere yansımış bir çok azad edilmiş köle kaydı da yer almıştır (Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 58-2a-6 ve 3a-58b-3). Bilhassa kölelerin azad edildikten sonraki durumları, aynı yerleşim yeri ve mahalle içerisindeki yaşamları ilgi çekicidir. Mahallede yaşayan diğer özgür bireylerle birlikte olmak, farklı bir statüden dikey bir geçiş yaparak mahalle müessesinin içine dahil olabilmek, mahalle kültürüne farklı bir boyut kazandırmıştır. Yine köle kaynağının "Rus, Çerkes, Macar, Leh, Kalmuk ve Acem (Fars)" asıllı milletlerin oluşturduğu sicillere yansımıştır. Ticari bir meta oldukları gibi iş gücü kaynağı olarak da kullanılan bu kölelere sicillerde; cariye, gulam, düke, çura ve kazak adları verilerek hitap edilmiştir. Gerek Kırım gerekse de diğer yerleşim yerleri arasında kaçan kölelerin bulunması ile ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Bazen de bulunan kölenin durumu, nafakası sorun olarak kadı huzuruna getirilmiştir (Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 28-87a-1). Her mahalle veya yerleşim yerinde yaşayan insanlar, bu tür kaçak köleleri yetkililere bildirmek zorundadır. Hatta genellikle kadıya gelerek kayda aldırıp, nafaka takdir ettirilmiştir. Kölenin en kıymetli bir meta olduğunu düşündüğümüzde, herkesin malına saygı gösterilmesi Kırım Tatarları'nın karakteristik bir özelliğini yansıtmaktadır.

Sonuç

Mahallede beraber yaşamaktan dolayı meydana gelen ilişkiler yumağının kişilere yüklediği sorumluluk bilinci, Kırım toplum hayatının işleyişini ve kişi ile toplum arasındaki ilişkilerin boyutunu ortaya çıkardığı gibi, ailenin üstlendiği rolü de belirlemektedir. Böylece toplumda genel kabul gören bir takım tutum ve davranışlar ile beraber, toplumsal değerlerin şekillenerek bir kültür haline geldiği sicillere yansıyan bilgiler sayesinde görülmektedir. Aileden sonra sosyalleşmenin, aidiyetin kurulduğu ve sahiplenildiği ortam mahallede inşa edilmiştir. Bütün bunların sonucunda, Osmanlı toplumunda olduğu üzere, Kırım Tatarlarında da klasikleşen; beraber olma, sosyal dayanışma ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması ile beraber dini, ahlaki ve iktisadi yükümlülüklerin bir mahalle olarak geliştirilerek paylaşılması mahalleli olmaktan ötürü kabul gören bir anlayış olmuştur.

Açıklamalar

[1] Araştırmamızın temel kaynağını oluşturan Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri'nin asılları St. Petersburg Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu sicillerden 61 tanesinin kopyası ise, Kırım'ın Simferopol şehrindeki Gaspıralı Kütüphanesi'ndedir. Kullandığımız sicil kayıtlarının hangi yerleşim yerine ait olduğunu belirttiğimiz gibi, cildi, varak numarası ile beraber varakın hangi yüzünde bulunduğunu a ve b olarak gösterdikten sonra hüküm numarası verilmektedir.

[2] Halil İnalcık, "Han Ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Geray Döneminde Kırım Hanlığı", Emel, Yıl: 34, Sayı:134, Ocak-Şubat 1983, s. 54 Buna göre Kabile Aristokrasisinin üyeleri; Şirinler, Barınlar, Argınlar ve Kıpçaklar şeklinde sıralanmaktadır.

[3] Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 22-55b-4 ve 4-4a-1'de Ortodoks Rumlar için sorumluluğun "Metropolit"te olduğu kaydedilmiştir. Yine Bahçesaray Ş. S. 46-9a-2'de Metropolitlerin senelik toplayacakları vergi miktarları bile belirtilmiştir. Ermeniler için ise, Bahçesaray Ş. S., 57-3b-1'de Cemaatbaşı olarak Kirkor'un seçildiği ve kaydı-hayat şartı ile cemaatin işlerinden sorumlu olduğu izah edilmiştir.

[4] Karasu Şer'iyye Sicili, 65-10a-2, 65-11a-1, 65-11a-2, 65-12a-1 v.d. 65. cildin 9-16. sayfaları arasında toplam 10 adet mahalle vakfı yer almaktadır.

[5] Karasu Ş.S., 25-29a-293, K.Ş.S., 25-13b-137'de Ermeni ve Rumlar'la ilgili olarak mahalle yerine cemaat ifadesi kullanılmıştır.

[6] Karasu Ş.S., 25-9a-92, 25-5b-46 numaralı hükümlerde geçen Kenise mahallesi, bu konu ile ilgili güzel bir örnektir.

[7] Karasu Ş.S., 33-83b-755, 47-32a-215'de Kıbti, Acem ve Çingene mahallerinden söz edilirken, Bahçesaray Ş. S., 21-97b-1'de Rus mahallesinden bahsedilmiştir.

[8] Karasu Ş.S., 25-113b-1138. (Trabzon), 25-112b-1134 (Sinop), 25-68a-732 (Erzurum), 25-42a-426), (Konya), 25-36b-373 (Tosya), 25-36b-372 (Edirne), 25-36a-364 (Ayıntab), 25-69a-741 (Bolu), 25-55b-556 (Amasya), 25-55b-556 (Giresun), 25-50b-503 (Kastamonu), 25-39b-403 (Diyarbakır), 25-39b-403 (Safranboru), 47-45b-307 (İzmid), 47-45b-307 (Tokat), ve 33-92a-821 (Çorum) aynı zamanda bir mahalle ismidir.

[9] Karasu Ş.S., 25-107b-1071; Tırnova Balkanlar'da yer almaktadır.

[10] Karasu Ş.S., 25-30a-308 numaralı kayıtta; mahallede yaşayanlar, Resul bin Musli ile Fatıma bint-i Hüseyin'i Kasab Emir Abbas'ın kümesinde uygunsuz bir durumda yakalamışlardır. Onlar ise zina yapmak niyetinde olmadıklarını, hatta Fatma'nın eşinden ayrılmasının üzerinden dört ay geçtiğinden dolayı evlenmek istediklerini mahkemede ifade etmişlerdir. Mahkeme bunun üzerine elli altun mehr-i muaccel belirleyerek taraflar arasında akd-i nikah yapmıştır

[11] Karasu Ş.S., 25-81b-862 numaralı kayıt içerisinde; kocasının küfür ve dayağına maruz kalan kadının yardım talebi üzerine meydana gelen olaylar dava metninde görülmektedir.

Kaynaklar

Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 3a, 4, 21, 22, 28, 44, 46, 57, 58 ve 64. ciltler.

Gözleve Şer'iyye Sicili, 1. cilt.

Karasu Şer'iyye Sicili, 25, 33, 47 ve 65. ciltler.

Ergenç, Özer (1984). "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine". *Osmanlı Araştırmaları* IV: 69-78.

-------- (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: TTK Yay.

İnalcık, Halil (1983). "Han Ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Geray Döneminde Kırım Hanlığı". *Emel* 34 (134): 51-73.

Kramers, J. H. (1997). "Mahalle". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 144.

Ortaylı, İlber (1992). "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. C.2. 456-467.

-------- (1996). *Türkiye İdare Tarihine Giriş*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Turan, Ahmet Nezihi (2003). "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 9: 1-16.

-------- (2009). "Bahçesaray Köleleri 17. ve 18. Yüzyıllar". *Bilig* 48: 241-254.

Yel, Ali Murat (2003). "Mahalle". İslam Ansiklopedisi. C. XXVII. Ankara: Diyanet Vakfı Yay. 323-336.

Yılmaz, Fehmi (2008). "18. Yüzyılda Kırım Hanlığı'nın Başkenti: Bahçesaray". (Ed.) Erol Özyar ve Arif Bilgin. *Selçuklulardan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay. 237-266.

Neighborhood Culture Among Crimean Tatars

Nuri Kavak*

Abstract: Following the research we did on the Religious Court Registers of the Crimean Khanate, we found many important documents on neighborhood and collective life. These documents show that life in the neighborhood produces a system of common values which unite people and which prevent them from remaining alone. On the other hand, in this study, we tried to explore the common ethnic, religious, administrative and financial responsibilities which paved the way to the institutionalization of Crimean Tatars. Additionally, the relation of an individual with the community and collective life deriving from neighborhood culture has been clearly pointed out by means of the Religious Court Registers.

Key Words: Crimean Khanate, Neighborhood, Crimean Tatars, Religious Court Registers.

* Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Science and Letters, Department of History / ESKİŞEHİR
nkavak@ogu.edu.tr

© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Культура махалле (местного объединения) крымских татар

Нури КАВАК*

Аннотация: В результате исследования отчетов шариатского суда Крымского ханства были обнаружены документы, содержащие многочисленные ценные сведения о махалле (местном объединении) и коллективной жизни в махалле. Согласно полученным сведениям, махалле формируя общие ценности, создала общественную структуру, которая с одной стороны, интегрировала людей, а с другой стороны, благодаря обеспечению самоконтроля не позволила людям остаться в одиночестве. С другой стороны, наше исследование охватило во всех подробностях процесс институционализации, возникший с целью распределения и удовлетворения этнических, религиозных, административных и финансовых обязанностей в обществе крымских татар. Также принимая реестр как основный источник, показаны простота отношений между личностью и обществом, а также добрососедские отношения, возникшие в махалле.

Ключевые слова: Крымское ханство, махалле, крымские татары, реестры шариатского суда

* Док., Эскишехирский университет Османгази, факультет литературы и естественных наук, кафедра истории / Эскишехир
nkavak@ogu.edu.tr

© Полномочный Совет университета имени Ахмета Ясави